

Den nye “Festung Europa”: Teknologi, personvern og det liberale samfunnet

J. Peter Burgess

International Peace Research Institute, Oslo (PRIO)

Norwegian University of Science and Technology (NTNU)

peter@prio.no

Sikkerhet: fra eksterne til interne

De av dere som er så gamle so meg husker tiden da ‘sikkerhet’ var et geopolitisk begrep. Det var et begrep med én og bare én referanseramme: spenningsforholdet mellom Vest Europa, USA og Sovjetunion. Det var et utenrikspolitisk begrep. Farene som ble betegnet som sikkerhetstrusler var *der ute*. Her inne var det trygd. Truslene lå i vente utenfor murene.

Tjue år etter Berlin-murens fall er den inne-ute-logikken bare nostalgi. En rekke sosiale og politiske utviklinger har ført til at farene vi konfronterer i dag ikke respekterer grenser. Pandemi, klimaendring, forurensing, terrorisme forholder seg per definisjon ikke til territoriale eller andre nasjonalstatlige bestemmelser. Den gamle Festning Europa-logikken, Middelalderens arvegods, fikk en ny vri.

Dette lar seg merke først ved at ordet ‘sikkerhet’ har fått et nytt omfang. Ordets betydning blir ikke lenger dominert av fjernefarer. De nye sikkerhetstruslene er rett her: i datamaskinen min, i maten min, ved mannen som sitter på bussen ved siden av meg og hoster i armekroken. Den referer til muligheten for at en terrorhandling også kan bli utført av en europeer.

Et liberalt samfunn er et samfunn preget av åpenhet, toleranse og respekt for mennesker, ideer og holdninger som er annerledes.

Men det nye trusselbildet, internalisert og generalisert overalt i samfunnet, setter liberale idealer på prøve. Mer og mer ikke-liberale praksiser—slik som reduserte sivile friheter, ulike form for overvåking, kontroll av bevegelse—blir mobilisert i sikkerhetens navn.

Fart og politikk

Når det gjelder sikkerhet, lever vi i en ny global tidsalder. Ny typer hendelser og nye typer muligheter for tenkelige hendelser tvinger oss til å tenke og handle annerledes. Vi er nød til å justere holdingen til teknologiske forandringer, men også til sosiale, politiske og kulturelle forandringer. For når det gjelder sikkerhet, så lever vi i en ny sikkerhetskultur, eller nærmere sagt, usikkerhetskultur.

Denne nye sikkerhetssituasjon vokser frem fra to nye sider ved vår opplevelse av verden. Den ene gjelder vår oppfatning om tid, den andre vår oppfatning om rom.

For det første, vi opplever at ting skjer fortere og fortere. Vi tar i mot mer informasjon og vi tar det imot fortere enn noensin. Vi har oversikt over mer, og vi tar det i mot kontinuerlig og til enhver tid. Vi opplever daglige begivenheter som akselerasjon, som akselerert og akselererende. Økt *hastighet* står sentralt i vår daglige opplevelse. Vi blir oppfordret til å jobbe fortere, tenke fortere, spise fortere, handle fortere. ‘Nå’ er ikke fort nok!

For det andre, vi lever i en tidsalder der rom og avstand har stadig mindre betydning. Dette gjelder naturligvis for arbeidslivet, der vi samarbeider med andre nesten uten hensyn til avstand. Men det gjelder også vårt forhold til sikkerhetstrusler og risikoer som vi konfronterer både i næringslivet og privatlivet.

Risiko i finansnæring

Finansnæringen er ikke bare medvirkende i denne utviklingen. Den er heller inspirasjonen og strukturell tilrettelegger for en virkelighet i endring. Finansiell sikkerhetisering er blitt et kjernebegrep i administrering av moderne finansoperasjoner på både nasjonalt og privat nivå. På 1970- og 1980-tallet ble den sett på av eksperter som den aller beste måte å regulere risiko på. I dag føler institusjoner og mennesker overalt på verden effekten av denne strategien. En verdensomfattende finansiell infrastruktur kobler sammen de som driver med sikkerhetisering av gjeld og samtidig forsterker risikoen de innebærer.

Denne type utvikling legger i stadig større grad premissene for hvordan både sikkerhet og risiko forstås. Først i finansverden, senere i offentligheten, mister risiko sin negative konnotasjon. Å 'ta risiko' i det liberale samfunnet er sett på som en dygd, selve forutsetning for produktivitet, fremskritt, og gevinst [jfr. foredraget til Gunn Ovesen i går]. Globalkapitalisme krever at man tar risikoer, satser på det ujente, åpner for gevinstene en ukjent fremtid kan medføre.

I følge markedsøkonomiens normer oppfattes risikoer og sikkerhetsfarer ikke lenger som noe å avberge. [Som Erik Hollnagel viste i går,] historien om vårt forhold til farer på både personlig, industriell og politisk plan har utviklet seg fra en profylaktisk holding på 1900-tallet til en styringslogikk i vår tid. Erfaring og forskning har vist at skillet mellom farer der ute og farer her inne er ikke like meningsfylt, fordi risikoer oppstår i systemer, ofte som direkte konsekvens av profylaktisk tiltak.

Risiko er ikke bare uønskelig. Tvert imot den fremmes stadig oftere som senkapitalistisk verdigrunnlag for verdiskapning og fremskritt.

Den ukjente fremtiden

Komprimeringen av hendelser i både daglig liv og næringslivet har viktige konsekvenser for hvordan vi opplever sikkerhet. Vi forholder oss mer og mer til fremtiden, dvs. til en ukjent fremtid. Det ukjente blir stadig mer grunnlaget for hvordan vi handler overfor sikkerhetsutfordringer. Det ukjent får en kraft, en innflytelse på det vi gjør. Det som *kunne skje* får oftere mer betydning enn det som faktisk skjer.

En vanlig responsen til dette er som kjent føre-var-prinsippet. Dette prinsippet gir grunnlag for handling uten klare utsikter for konsekvensene av handlingen. Dette tilsier at dersom vitenskaplig kunnskap mangler, og dersom konsekvensene av å ikke handle i forhold til en trussel kunne ha større negative konsekvenser enn å ikke handle, bør man handle på grunnlag av det en har.

Krav om kunnskap generelt og kunnskap om fremtiden spesifikt er stadig voksende. Sikkerhetsforbygging er en kunnskapsbedrift. Kunnskap oppfattes som sikkerhet.

Det er på denne bakgrunnen at debatten om personvern i Europa må forstås. Kunnskap om personer, kunnskap *gjennom* personer oppfattes som den ene beste måte å nærmere seg ukjente fremtidige trusler på.

Samtidig har våre teknologiske evner til informasjonsinnsamling og overvåkning vokst voldsomt til i de siste årene. Nye teknologier gjør det lettere og mindre merkbart å finne ut hvem vi er, hva vi gjør, hvem vi kjenner, og hvem de vi kjenner kjenner.

Hva er det som styrer denne utviklingen?

Teknologi og personvern

Vi tenker ofte på sikkerhet og personvern som ledd i en nullsum logikk. *Mer* sikkerhet, så heter det, får vi bare på bekostning av personvern; mer personvern innebærer mindre sikkerhet. Aksentil denne nullsum-ligningen heter *teknologi*.

Mange vil også mene for øvrig at sikkerhet er bunden tett sammen med teknologi. Økt sikkerhet er bare mulig gjennom mer utbredt bruk av teknologi. Slik sett henger personvern, sikkerhet og teknologi tett sammen. Teknologien er sett på som sikkerhetens pådriver og en nødvendig, uunngåelig svekkelse av personvern.

Men ideen om at personvern blir utfordret av teknologi har mening bare dersom vi tar utgangspunkt i en *teknisk* forståelse om personvern. Vi kunne kalle den forståelsen for *gardin*-modell for personvern. I følge denne modellen tilsvarer *personvern* gardinene som hindrer, med større eller mindre grad gjennomsiktighet, innsikt i vår stue, eller i overført betydning, vårt privatliv. Denne modellen ser personvern som et spørsmål om det tekniske evnet til de som enten beskytter oss eller truer oss, til å se *gjennom* gardinene og derved trenger inn i vårt privatsfære.

Det private er, i følge en rent teknologisk oppfatning, et spørsmål om grenser, om sperring. Det hviler på en klart skille mellom det interne (som er det private) og det eksterne (som er det offentlige), mellom det som er *mitt*, og det som er *ditt*. Det er skillet mellom det følelsesmessige, moralske, spirituelle indre og det ikke-følelsesmessige, ikke-moralske, ikke-spirituelle ytre.

Dette er grunnlaget for en oppfatning om det private og om personvern tuftet på låste dører, lukkede mapper, og forbudt kunnskap.

Denne teknologiske oppfatning av personvern dominerer i sikkerhets tenkning i dag. Men denne oppfatningen om forhold mellom sikkerhet, teknologi og personvern er ikke formålstjenelig av flere fundamentale grunner.

For å bedre forstå hvordan, må vi første se nærmere på hva personvern i det liberale samfunnet betyr for noe.

Personvern og det private

Når vi snakker om personvern, hva er det egentlig vi mener? Hva er det som bør vernes?

I *vidt forstand* er personvern et moralsk begrep koblet til de grunnleggende prinsippene til det europeisk samfunnet. Den assosieres med alt fra politikk til jus, fra hygiene og seksualitet til familieforhold og identitet.

Det private i *vidt forstand* gir oss et språk for å beskrive individet i det liberale samfunnet: selvbestemmelse, individualitet, integritet, og verdighet.

Personvern kobles gjerne sammen med intimitet, til ideer som lojalitet, tillitt, vennskap og kjærlighet. Disse ideen danner grunnlaget for våre moderne oppatninger om menneskerettigheter, borgerskap, og sivil plikt.

I *snever forstand* forstås personvern som et forhold til *kunnskap*.

Personvern har med mer eller mindre intim kunnskap en personens privatsfære. Slik sett er det et spørsmål om personens integritet.

Videre er personvern i *snever forstand* et forhold til *kunnskap om* innsikt i menneskets privatliv, om hvem vet hva om hva, om hvem har tilgang til kunnskap, om hva kostnad på slikt innsikt ville være, osv.

Den tredje variant på personvern har med makt og kunnskap og gjøre. Det gjelder å ha kontroll over informasjon og innsikt i den private sfæren. Det dreier seg om retten til informasjon, selvbestemmelse, retten til å bestemme hvordan personalopplysninger brukes.

Personvernets transformasjon

Begrepet personvern er ikke stabilt. Dagens situasjon, utfordringene til personvern som vi opplever i dag, skyldes ikke bare nye sikkerhetstrusler. Den skyldes også en transformasjon i hvordan vi forstår personvern.

Denne transformasjonen henger tett sammen med hvordan vi forstår *kunnskap*. Kunnskapens historie er like lang som menneskets. Mye har forandret seg opp gjennom årene. Men i de siste 50 år har to aspekt ved kunnskap forandret seg betydelig og skjebnetungt, nemlig hvordan kunnskap overføres og hvordan den lagres.

I vår tid blir *menneskelig kunnskap*, i forhold til levende personer, tuftet på reell erfaring, kommunisert til andre mennesker, erstattet av *informasjon*, digitalisert, mobil, bærbar, lett frakoblet mennesker og individualitet.

Parallelt med denne evolusjonen oppfatningen om *det private* er en forandring i ideen om *personvern*. Personalopplysninger representerer stadig mindre kunnskap om personen, i forhold til personen, gjennom personen. Derimot representerer de stadig mer *data*, informasjon som har sin nytteverdi uavhengig av individet. Det gjelder informasjon som kan lagres, overføres, kjøpes og selges, helt uten at personen som er opphavs til dem vet om det eller føler noen konsekvenser av det.

Vi mener kanskje at begrepet personal data har alltid eksistert. Men begrepet om personalopplysning (personal data) oppstår i perioden etter den andre verdenskrig (samtidig og ikke tilfeldigvis i samsvar med fremveksten av den moderne marked liberalisme).

Overgangen er enkelt men har massive konsekvenser: Det dreier seg om en overgang fra det private forstått som et forhold til seg selv, innsikt i eller kunnskap om seg selv, til det private som data—personlige opplysninger.

Det aller siste skritt i denne utvikling kan observeres i EU regelverk om personvern. Hovedinteressen for personvern har gått over fra å være en *rettighetsbasert* anliggende til å være en *sikkerhetsbasert* anliggende.

(1) *Kontroll*. I EU regelverket er sammenkoblingen mellom en person og personens 'data' blitt mindre naturlig, mindre nødvendig. Personen blir i dag lettere frakoblet sine egne personalopplysninger. Rett til kontrollere eller ha oversikt over informasjon om seg selv er svekket.

(2) *Sikkerhet*. Privat kunnskap, kunnskap om den private personen blir assosiert mindre med personens moralske substans enn med sikkerhet. Personalopplysningen er forstått som nøkkelen til det å forstå personen som en trussel.

Konsekvensen av denne utviklingen er klar: det private har gått over fra å være gjenstanden for sikkerhet, noe som må vernes, til å være selve sikkerhetstrusselen. Vi har gått fra å være et samfunn tuftet på et skille mellom det private og det offentlige til et samfunn der dette skillet er selve trusselen.

I Brussel har EU Kommissjonen ikke gått glipp av denne utviklingen. Svaret har vært å innføre personvern som todelt: god personvern og dårlig personvern.

Ringen sluttet

Derved er ringen sluttet for forholdet mellom personvern og sikkerhet i det liberale samfunnet. Utviklingen har gått fra personvern som truet av teknologi, til det private som sikkerhetstrussel, til personvern fremmet gjennom PET Privacy Enhancing Technologies.

Personlig... er jeg skeptisk. I stedet for Privacy Enhancing Technologies ville jeg satset på Privacy Enhancing... Humanities.

DO NOT CITE WITHOUT PERMISSION